

ÎNCHINAREA MAGILOR ÎN ICONOGRAFIA CREȘTINĂ. STUDIU DE CAZ. DE LA PICTURA DIN CATACOMBE ȘI PÂNĂ LA RENAȘTERE

MARCEL MUNTEAN*

REZUMAT. Inspirată din Sfânta Scriptură (Sfântul Evanghelist Matei (2, 1-22) tema *Închinarea Magilor* o întâlnim în iconografie încă din veacul al II-lea. Dintre elementele caracteristice ale tipologiei scenei reținem: figurația Mariei și a Pruncului ce apare din profil și care se va dezvolta spre o redare frontală; prezența stelei; reprezentarea magilor ce în vestimentație vor înregistra haine persane (bonete), începând din secolul al III-lea. În arta bizantină și post-bizantină tema *Închinării* magilor, apare adeseori inclusă în reprezentările *Nașterii Domnului*, dar poate fi reprezentată și individual.

Preluând schema compozițională a vechilor modele din catacombe și sarcofage, tema *Închinării* este tratată cu mult interes de o serie de creatori începând din spațiul postbizantin și până la începutul Barocului: Giotto, Gentile da Fabriano, Weyden și mai târziu Bosch, Botticelli, Leonardo și până la Mantegna sau Dürer vor îmbogăți tema. În Bizanț tema rămâne în limitele icoanei, iar odată că zorii Evului Mediu, personajele se umanizează, pierzându-și aura lor de mister, fiind cuprinse, mai târziu, în compoziții tot mai sofisticate, ample.

Cuvinte cheie: Melchior, Gaspar, Baltazar, Bizanț, Ev Mediu, Renaștere, Giotto, Torriti Cavallini, Fabriano, Bosch, Weyden, Botticelli Lippi, Mantegna, Leonardo, Dürer.

Inspirată din textul evanghelic, tema *Închinarea Magilor* o întâlnim în iconografie încă din veacul al II-lea. Sfântul Evanghelist Matei (2, 1-22) prezintă evenimentul explicând, cu multe detalii, circumstanțele nașterii Mântuitorului întâmplată în timpul lui Irod Idumenul. Acesta, tulburat (împreună cu tot Ierusalimul), a convocat pe toți cărturarii și arhieriei, dorind să afle unde va fi locul de naștere a Mântuitorului. Conform proorocului, acesta va fi Betleemul. În acest context, ne este menționată întâlnirea secretă dintre rege și magi (fără a fi menționat numărul lor), care îi destăinuie prezența stelei călăuzitoare. Irod îi îndeamnă să afle cât mai multe

* Conf. Univ. Dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă Cluj-Napoca, muntean_marcel@yahoo.com

despre Pruncul Nou-născut, cerându-le ca, la întoarcere, să îi vestească și lui locul precis de la Betleem. Reluându-și călătoria, magii au fost luminați de steaua de la Răsărit până când au ajuns în casa unde au aflat Pruncul, împreună cu mama sa, Maria, căruia I s-au închinat, aducându-i aur, tămâie și smirnă. Întorcându-se în țara lor, au fost înștiințați, în vis, spre a urma o altă cale, și deci, a nu îl mai întâlni pe Irod.¹

În tradiția românească, magii sunt numiți *craii de la răsărit* și sunt în număr de trei: Melchior, Baltazar și Gașpar. În Sfânta Scriptură, numărul și numele acestora nu este menționat, dar pentru faptul că au adus Pruncului Iisus trei daruri: aur, tămâie și smirnă în cultura populară se afirmă că ar fi fost trei.²

Conform Bisericii Romano-Catolice, Melchior, Baltazar și Gașpar sunt considerați sfinți și sunt sărbătoriți pe data de 6 ianuarie. Numele crailor de la Răsărit a fost menționat într-o evanghelie a Bisericii Armeleşti, aici menționându-se și rangul lor: Melkon, Regele Persiei, Gaspar, Regele Indiei și Baltazar, Regele Arabiei. Relicvele celor trei magi sunt păstrate în Domul din Köln.³

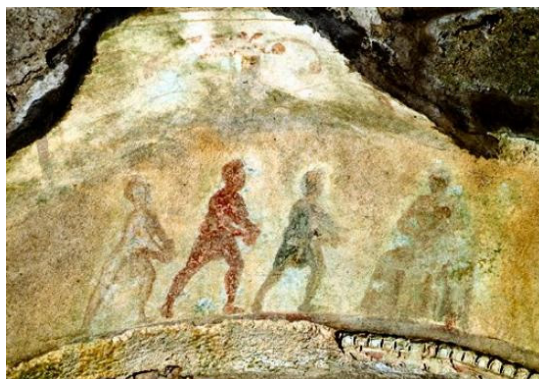
Severa și Închinarea Magilor, marmură, sec. al II-lea, Muzeul Pio Cristiano, Vatican.

Relieful antic, descoperit în cimitirul Sfintei Priscilla, înfățișează două scene distincte: pe de-o parte, portretul unei defuncte, Severa, cu textul *In Deo Vivas* și pe de altă parte, *Închinarea Magilor*. Magii, purtând daruri, sunt prefigurați în mișcare avântată, detaliu care reiese din mantiile fluturânde și pașii energici cu care înaintează în fața Mariei cu Pruncul, așezați pe un tron monumental. În spatele celor doi, în picioare, se observă un personaj ce are mâna dreaptă întinsă înainte, arătând o stea cu șase colțuri. Cu siguranță, prezența acestuia este identificată cu Valaam (Numeri 24, 17).

¹ *Sinopsa celor patru Evanghelii*, Ed. Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 2000, p. 24.

² Marcel Ghe. Muntean, *Repertoriul picturii bizantine – icoane de praznic*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, p. 31.

³ http://ro.wikipedia.org/wiki/Magii_de_la_r%C4%83s%C4%83rit,ora_6,50,12_01_2015.

Închinarea Magilor, frescă, sec. al III-lea, catacomba Priscillei, Roma.

Tema magilor ce aduc daruri Pruncului este consemnată la Evanghelistul Matei (2, 1-2),⁴ el nu ne precizează nici de numărul și nici de originea lor, ci doar că ei au venit de la răsărit. Semnificativă este menționarea darurilor: smirnă, aur și tămâie, dar și faptul că Isus era împreună cu mama Sa, în casă. Sfântul Luca (2, 8-20) aduce mărturie evocatoare întâmplări, adăugând la istorisire despre înștiințarea păstorilor de la câmp, din timpul nopții, precum și de ieslea în care se afla Iisus. Pentru artiști era semnificativ să redea grupul de magi, ce se vor stabili la numărul trei, ca de altfel vestimentația și numele lor, detaliu ce apare în secolul al VII-lea.⁵ Dintre elementele caracteristice ale tipologiei scenei reținem: figurația Mariei și a Pruncului ce apare din profil și care se va dezvolta spre o redare frontală; prezența stelei; reprezentarea magilor ce în vestimentație vor înregistra haine persane (bonete), începând din secolul al III-lea. În ambele exemple observăm reprezentarea din profil a cuplului Mariei și a lui Hristos, iar în fața lor sunt prezenți cei trei magi; cu o mai mare vivacitate a mișcării, ritmului și a detaliilor precizate anterior este fresca din veacul al IV-lea de la San Callisto. Printre cele mai deosebite înfățișări a acestei teme pot fi amintite mozaicurile din basilica San Vitale⁶ de la Ravenna, ori cele de la Santa Maria Maggiore de la Roma.

⁴ *Sinopsa celor patru evanghelii, op. cit., p. 24.*

⁵ Frédéric Tristan, *Primele imagini creștine de la simbol la icoană secolul II-IV*, Ed. Meridiane, București, 2002, pp. 258, 254. Ei sunt Melchior, Caspar și Baltasar; fiecare cu atributele și tipologia specifică. Primul este bătrân, îi oferă Pruncului aur, cel de-al doilea este tânăr și aduce tămâie, iar cel de-al treilea este negru la față și aduce tămâie. Sfântul Irineu atribuie simbolic celor trei daruri semnele regalității pentru aur, sacerdoțiului pentru smirnă și morții pentru tămâie, toate referitoare la Hristos.

⁶ David Hugh Farmer, *Oxford Dicționar al Sfinților*, Ed. Univers enciclopedic, București, 1999, pp. 525-526.

Închinarea Magilor, basorelief, sec. al IV-lea, Muzeul Vatican, Roma.

Compoziția narează plastic prezentarea darurilor de către Magi, Pruncului Sfânt și mamei Sale. Iisus apare înfășat în scutece și ținut în brațele Fecioarei. Craii sunt acompaniați de busturile în relief ale unor cămile. În spatele tronului Maicii Domnului se remarcă ieslea goală, conform Evanghelistului Luca (2, 12), secundată de cele două animale simbolice, boul și asinul. Flancând latura dreaptă a basoreliefului, Dreptul Iosif poartă un toiag înalt, evindețiindu-se cu mâna stângă ridicată.

Închinarea Magilor, basorelief, sec. al IV-lea, Muzeul Pio Cristiano, Roma.

Relieful cu tema *Închinarea Magilor*, reia schema compozițională întâlnită în catacomba San Callisto⁷, în acest caz fiind poate mai bine reliefat întreg ansamblul. Magii sunt redați precum trei tineri cu mișcări avântate, purtând fiecare ofrande; ținuta le este tot de sorginte frigiană. Alături de ei se profilează siluetele celor trei cămile, detaliu pitoresc ce sugerează originea și locul evenimentului. Primul arată cu dreapta sa steaua ce i-a călăuzit; și care stă așezată deasupra Fecioarei cu Pruncul tronând. Reprezentați tot din profil cuplul Maria-Hristos exprimă un sentiment de pace interioară, de intimă expresie plastică. Autorul nu investește cele două figuri cu însemnele sacralității, nimburile.

⁷ David Hugh Farmer, *op. cit.*, pp. 106-107.

Închinarea Magilor, frescă, sec. al IV-lea, catacomba San Callisto, Roma.

Scena din catacomba San Callisto reia, într-o formă redusă *Închinarea celor Trei Magi*. Semnificative sunt fragmentele de vestimentație (bonetele frigiene), care, de altfel, se repetă ca un leitmotiv în toate aceste compoziții omonime. Fondul galben, ne duce, cu siguranță, cu gândul la fondul de aur al versiunilor viitoare, ce se vor încetățeni în canonul bizantin.

Închinarea Magilor, mozaic, sec. al V-lea, Basilica Santa Maria Maggiore, Roma.

Închinarea Magilor, mozaic, sec. al VI-lea, Basilica San Vitale, Ravenna.

Compoziția complexă de la Basilica Santa Maria Maggiore, ne dezvăluie o desfășurare amplă în care observăm la loc de cinste pe un tron împărătesc pe Iisus copil, binecuvântând pe cei trei magi, fiind alături de El, Fecioara Maria, îngerii, un păstor și o împărăteasă; întreaga scenă este luminată de steaua ce se află deasupra lui Iisus. Magii sunt redați tineri, în veșminte colorate, purtând de asemenea căciula frigiană. În dreapta personajelor se profilează clădiri cu acoperișuri zvelte, ce definesc în zare Ierusalimul.

În ritmul mișcării sunt immortalizați magii de San Vitale, ei poartă mantii ample, fesuri de culoarea roșie, iar în mâinile lor susțin vase cu daruri. Cortegiul lor se îndreaptă spre Fecioara tronând cu Pruncul în brațe, avându-i simetric pe arhangheli.

În arta bizantină și post-bizantină tema *Închinării* magilor, apare adeseori inclusă în reprezentările *Nașterii Domnului*, dar poate fi reprezentată și individual. Ca temă individuală, are o structură simplă și directă: pe fundalul peșterii, sau al ieslei în ilustrațiile influențate de arta occidentală, Fecioara cu Pruncul în brațe este reprezentată așezată, ușor întoarsă spre cei trei magi prezenți în fața sa, care li se închină și le prezintă daruri. Această schema compozițională o întâlnim și în reliefurile antice, paleocreștine.

Închinarea Magilor, miniatură, sec. al X-lea, Menologul lui Vasile al II-lea, Biblioteca Vaticana, Roma.

Cu coroane pe cap în veșminte regale îi observăm în miniaturile din mineiul lui Vasile al II-lea, de la Vatican din anul 976. Înainte de această reprezentare ei erau imaginați purtând bonete frigiene, amintind de sacerdoții lui Mitra.⁸

⁸ I. D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, Ed. Meridiane, București, 1973, p. 96.

În variantele mai complexe ale temei pot apărea și personaje suplimentare, precum Dreptul Iosif, îngerii sau alți martori ai evenimentului.

Magii în fața lui Irod și Sfatul învățaților este foarte rar găsită în iconografie. Dionisie din Furna ne oferă textul care a stat la baza redactărilor iconice ulterioare: Un palat. Regele Irod stă pe tron. În fața lui cei trei magi întind mâinile către el; afară, evrei, scribe și farisei vorbesc între dâșii.

Tema este pictată, cu prioritate în registrul peretelui de miazăzi, în naos. Ea se vizualizează, totdeauna în scenele *Imnului Acatist*. Exemple târzii din aria bizantină sunt la Biserica Brontochion de la Mistra, precum și în bisericile din Țara Românească și Moldova ale secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, de asemeni.⁹

Rangul, vârsta și locul lor de origine al magilor fiind nespecificate în surse evanghelice, literatura apocrifă și cea populară au fost libere să le atribuie cele mai diverse caracteristici multiplicând și numărul lor până la 12, precum apostolii. Din această cauză canonul picturii bizantine și post bizantine nu a stabilit un mod clar de reprezentare al magilor, limitându-le doar numărul la trei și atribuindu-le doar un rang înalt - mag sau crai, obârșie nobilă - sunt reprezentați călare, și bogăție - aduc daruri bogate.¹⁰ Ei sunt înfățișați călărind spre peșteră (Matei 2, 9), urmând lumina Stelei călăuzitoare, sau oferindu-și darurile (Matei 2, 10-11).

Închinarea Magilor, frescă, sec. al XII-lea, Capadocia.

Cu totul special, fresca din Capadocia înfățișează un număr mai mare de închinători ce vin cu daruri înaintea lui Iisus. Magii au în jurul capetelor, aflate în poziții de devoțiune, nimburi conturate în alb, în timp ce Maica Domnului, Iisus și Iosif poartă nimburi de culoarea galbenă. Un alt element distinctiv este apariția îngerului vestitor, ce se vizualizează în stânga imaginii, deasupra tuturor.

⁹ *Ibidem*, p. 93.

¹⁰ *Ibidem*, p. 96. Origen este cel dintâi care în scrierile sale amintește de cei trei magi.

Închinarea Magilor, culori de apă pe hârtie, sec. al XIII-lea, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vatican.

Manuscrisul de la Biblioteca Apostolica Vaticana aduce o notă distinctă în organizarea componistică a scenei, prin prezența coroanelor pe capetele Regilor veniți din Răsărit.

Închinarea Magilor, frescă, sec. al XII-lea, Biserica Taull.

Artistul a ales să reprezinte tema nu într-o compoziție în cadrul altor scene din cuprinsul iconografic al bisericii, ci tocmai în absida Sfântului Altar. Dacă în majoritatea exemplurilor, Maica Domnului cu Pruncul sunt redați pe o latură sau pe cealaltă a lucrării, în acest caz, ei domină central semicalota. În plus, aceștia sunt încadrați de o mandorlă amplă, ce îi delimitează de restul personajelor. Pe fondul unor benzi colorate și dispuși asimetric, se găsesc Magii, unul de-a stânga și alți doi de-a dreapta. Din punct de vedere compozițional, artistul preia structura tradițională a temei *Maica Domnului cu Pruncul pe Tron*, întâlnită în iconografia bizantină și postbizantină.

Jacopo Torriti, *Închinarea Magilor*, mozaic, sec. al XIII-lea, Basilica Santa Maria Maggiore, Roma.

Pietro Cavallini, *Închinarea Magilor*, mozaic, sec. al XIII-lea, Basilica Santa Maria in Transevere, Roma.

Preluând schema compozițională a vechilor modele din catacombe și sarcofage, tema *Închinării* este tratată cu mult interes de o serie de creatori începând din spațiul postbizantin și până în zorii Barocului.

Jacopo Torriti, sensibil la modelele răsăritene transpune evenimentul pe fondul de aur al mozaicului. Cei trei magi redați îngenunchiați se află înaintea Fecioarei cu Pruncul; în timp ce din înalt planează îngerul Domnului. Steaua se evidențiază în aria celestă. Tratarea detaliilor veșmintelor, desenul, cu pregnanță caracterizat printr-un liniarism pronunțat, ne transpune în ambianța artei răsăritene.

Cu amprente mai directe spre eliberarea de canoanele bizantine se evidențiază mozaicul de la Santa Maria Maggiore a lui Pietro Cavallini. Mișcarea, dimpreună cu modelajul rafinat și pastelat al chipurilor, alături de perspectiva deschisă exprimă dorința de înnoire a creatorului.

Giotto di Bondone, *Închinarea Magilor*, frescă, 1303-1305, Cappella degli Scrovegni, Padova.

Giotto, în redactarea frescei de la Padova, supune atenției unei compoziții mai ingenioase, care cuprinde alături de personajele principale, îngerii, precum și cămilele cărora li se adaugă și cei doi tineri slujitori. Artistul plasează momentul de adorație într-un peisaj muntos, dominat de structura de lemn ce definește staulul.

Gentile da Fabriano, *Închinarea Magilor*, tempera pe lemn, 1423, Galleria degli Uffizi, Florența.

Deschizând o perspectivă amplă, Gentile da Fabriano, propune o scenă grandioasă ce dă posibilitatea etalării științei picturii, dar și a rezolvărilor plastice cu totul inedite și spectaculoase. Autorul depășește cadrul restrâns al tiparelor bizantine, transformându-l într-unul spațios, grandioase, prin prezența unui număr impresionant de figuri, animale și elemente de arhitectură. Accentul este dat de bogăția veșmintelor celor trei magi ce se disting în planul principal al lucrării.¹¹

Van der Weyden, Tripticul *Închinarea Magilor*, ulei pe lemn, 1455-1460, Alte Pinakothek, München.

¹¹ Virgil Vătășianu, *Istoria Artei Europene*, vol. I, *Epoca medie*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1967, p. 45.

Cu o vădită preocupare spre detaliile precis studiate ce sunt supuse prezentării unui public elevat și cunoscător spre închinare și admirație, Van der Weyden în faimosul triptic numit *Adorarea Magilor*, înfățișează tema evanghelică ca un fapt cotidian și contemporan lui. Bogăția și multitudinea elementelor dau măreție ansamblului. Roșul ce se întâlnește în mantilei celor două figure, dispuse simetric față de Fecioară, încadrează albastrul maforionului său, dând intensitate și individualitate temei.

Bosch Jeronimus, *Închinarea Magilor*, tempera și ulei pe lemn, 1460, Metropolitan Museum of Art, New York.

Cu un vădit accent îndreptat către înțelegerea binomului figură-univers sau om-natură, Jeronimus Bosch alege să înfățișeze textul mateian dintr-o perspectivă aeriană, plasând tema principală pe cei trei voleți și într-un peisaj amplu, deschis dominat de construcții ce se profilează în zare, în planul secundar. Umanizarea personajelor precum și individualizarea lor cu trimitere directă la cele trei vârste ale omului dar și cele trei continente Europa, Africa, Asia sunt coordonatele înțelegerii închinării și adorării universale în fața Pruncului Iisus.¹²

¹² James Hall, *Dictionary of subjects and symbols in arts*, Ed. Harper & Row, New York, 1974, p. 6.

Construită pe schema piramidală, geniala compoziție a lui Botticelli de la Galleria Uffizi, cea din preajma anilor 1476-78 impresionează prin amploarea și grandoarea ei. Multitudinea figurilor ce fac parte din convoiul magilor magi sunt membri și prieteni ai nobilei familii de Medicii de la Florența. Artistul așează îngenunchiat pe bătrânul Cosimo Medici în locul magului vîrstnic. În partea de jos și în dreapta se observă alți doi bărbați prosternați; ei sunt Pietro cel Bătrân și Giovanni Medici, între care, în picioare se remarcă din profil Giuliano. Tot în planul principal, dar de data aceasta pe latura opusă, îl vedem sprijinit de o spadă pe Lorenzo Magnificul, el este îmbrățișat posibil de Angelo Poliziano, poetul. Contrastând cu ei în partea stîngă, cum privim, se evidențiază într-o tunica voluminoasă colorată în ocru, artistul însuși¹³.

Sandro Botticelli, *Închinarea Magilor*, tempera pe lemn, 1475, Galleria degli Uffizi, Florența.

¹³ Vătășianu Virgil, *op. cit.*, p. 59.

Frumusețea acestui tablou ce a fost secondat de o varietate de studii pregătitoare constă în stricta și echilibrata organizare a ansamblului dominat de personaje multiple, cu toate că a rămas neterminat. Fecioara cu Pruncul este plasată în centrul, jos a imaginii, fiind înșeluită de mai mulți oameni redați în poziții și gesturi de devoțiune și închinare. Între ea și cei doi bătrâni dispuși simetric, ca de altfel și de grupurile ce se identifică pe cele două laturi a scenei se construiește optic forma unui triunghi ce definește tipul compositional. Acesta este preluat de forma semicirculară data de figurile ce se grupează în jurul Fecioarei. În spatele lor se observă clădiri în ruină, cai, călăreți, o scară monumentală, arbori și încă alte figuri surprinse în mișcări diverse.¹⁴ O luptă între doi armăsări se vizualizează în dreapta lucrării. Concepută în contrastul de clarobscur tema definește arta leonardescă fiind considerată ca o noutate în epocă, constituind o nouă perioadă în creația sa, definind totodată sfârșitul colaborării (uceniciei) sale cu Verrocchio.

Preluând coordonatele scenei, artistul contemporan, Jean David pictează la o scară mai mică tema. Privind replica admirăm știința detaliilor, dar sesizăm, în același timp pierderea misterului și armoniei propuse de artistul italian. Perspectiva tratării ierarhice a planurilor, a fragmentelor ori importanța dată doar anumitor figuri sau elemente se pierde în tabloul replică a artistului canadian.

Leonardo da Vinci, *Închinarea Magilor*, ulei pe pânză, 1481-1482, Galleria degli Uffizi, Florența. Jean David, *Închinarea Magilor*, sec. al XX-lea.

¹⁴ *Ibidem*, p. 108.

Filippino Lippi, *Închinarea Magilor*, ulei pe lemn, 1496, Galleria degli Uffizi, Florența.

Concepută în cadrul sărbătoresc inaugurat de Botticelli și influențată de tabloul rămas neterminat a lui Leonardo, *Închinarea Magilor* a lui Fra Filippino Lippi adăpostit tot la Uffizi a fost comandat de călugării de la Mănăstirea San Donato agli Scopeti de la Florența. În esență, scena se recompune în forma piramidală, atât de îndrăgită de artiștii renascentiști, cu toate că o anumită notă de lipsă de unitate și organizare caracterizează tabloul. Ca și în capodopera lui Botticelli, și în acest caz sunt importalizați membrii familiei Medicii, tabloul fiind o *punere în scenă* a unei multitudini de figuri ce se articulează în raport cu peisajul din planul al doilea a temei.¹⁵

¹⁵ [http://en.wikipedia.org/wiki/Adoration_of_the_Magi_\(Filippino_Lippi\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Adoration_of_the_Magi_(Filippino_Lippi)).ora 8, 12, 18 01 2015.

Andrea Mantegna, *Închinarea Magilor*, tempera pe lemn, 1497-1500, Getty Museum, Los Angeles.

Mantegna alege în redactarea motivului plastic o compoziție privită dintr-o perspectivă cu totul diferită de majoritatea artiștilor. El aduce în planul principal evenimentul, mărand personajele pe care le prezintă busturi și portete. Înscrișă într-o formă geometrică trunghiulară, compoziția compactă unește prin axele ei diagonale magii, Feciora și Pruncul, precum și pe Iosif, aflat în stânga, sus. În gesturi de adorație sunt surprinși magii, doi dintre ei pictați cu turbane frumos colorate. Desenul grațios cu valențe monumentale influențat de studiile după statuile antice, caracterizează personajele.

Albrecht Dürer, *Închinarea Magilor*, tempera pe lemn, 1504, Galleria degli Uffizi, Florența.

Cu o libertate asumată, Dürer tratează tema evanghelică, înscriind totul într-o formă piramidală influențat de tradiția Renașterii italiene; formă la care aderă și elementele de arhitectură; acoperișul staulului, fragmentul de zid în ruină, muntele din zare. Liniile de perspectivă ce ne amintesc de studiile albertiene sunt prezente și făuresc axe ce fug în adâncimea tabloului. Minuțiozitatea cu care artistul german tratează obiectele sau accesoriile magilor este impresionantă.

Concluzionând, admitem că tema, apărută în pictura din catacombe, și apoi dezvoltată în mozaicurile ravenienne, a înregistrat un număr impresionant de reprezentări, ce au avut un leitmotiv: Cei Trei Magi purtând bonete frigiene și veșminte tributare orientului, stând în fața tronului Mariei cu Pruncul.

Odată că zorii Evului Mediu, personajele se umanizează, pierzându-și aura lor de mister, fiind cuprinse, mai târziu, în compoziții tot mai sofisticate, ample, așa cum le vizualizăm la Botticelli sau Filippino Lippi.¹⁶

În mijlocul Renașterii, artiștii investesc tot mai mult în aceste compoziții pe care le preiau unii de la ceilalți, îmbogățindu-le cu elemente scenice, personaje, animale, arhitecturi și veșminte ample. Tema, începând din secolul al XVI-lea, își pierde din popularitate, iar artiștii se vor îndrepta spre repertoriul dramatic *Patimilor Mântuitorului*, lăsând în urmă tema strălucitoare a *Închinării Magilor*.

¹⁶ http://www.antiqua.mi.it/Icon_magi.htm, data 14. 01.2015, ora 16.

